

УДК. 336.146

ОВЧАРОВА Н.В.асистент кафедри бухгалтерського обліку і аудиту
Української академії банківської справи НБУ**ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ В СОЦІАЛЬНІЙ СФЕРІ**

Анотація. У статті розроблено науково-методичний підхід до оцінки ефективності бюджетної політики в соціальній сфері. Визначено ключові показники рівня та якості життя населення, здійснено оцінку взаємозв'язку між обсягами та структурою соціальних видатків бюджету і фактичними показниками, які характеризують рівень та якість життя населення, сформовано матрицю неефективності бюджетної політики в соціальній сфері, визначено найбільш проблемні напрями фінансування.

Ключові слова: бюджетна політика, бюджетні видатки, соціальна сфера, ефективність бюджетної політики.

Овчарова Н.В., асистент кафедри бухгалтерського учета и аудита, Украинская академия банковского дела НБУ

Аннотация. В статье разработан научно-методический подход к оценке эффективности бюджетной политики в социальной сфере. Определены ключевые показатели уровня и качества жизни населения, осуществлена оценка взаимосвязи между объемами и структурой социальных расходов бюджета и фактическими показателями, характеризующими уровень и качество жизни населения, сформирована матрица неэффективности бюджетной политики в социальной сфере, определены наиболее проблемные направления финансирования.

Ключевые слова: бюджетная политика, бюджетные расходы, социальная сфера, эффективность бюджетной политики.

ОЦЕНКА ЭФФЕКТИВНОСТИ БЮДЖЕТНОЙ ПОЛИТИКИ В СОЦИАЛЬНОЙ СФЕРЕ

Ovcharova N.V., Assistant of the Department of Accounting and Audit, Ukrainian Academy of Banking, National Bank of Ukraine

EVALUATION OF THE EFFECTIVENESS OF FISCAL POLICY IN THE SOCIAL SPHERE

Annotation. In the article the scientific and methodical approach to evaluating the effectiveness of fiscal policy in social sphere is developed. The key indicators of the level and quality of life are defined; the relationships between the amount and structure of social budget expenditures and actual parameters characterizing the level and quality of life are estimated. The matrix of fiscal policy ineffectiveness in the social sphere is formed and the most problematic areas of funding are identified.

Keywords: fiscal policy, budget expenditure, social sphere, the effectiveness of fiscal policy.

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Постійне зростання обсягів бюджетних видатків на фінансування соціальної сфери вимагає запровадження науково обґрунтованої системи управління ними, яка базується на можливості достовірно оцінити ефективність їх використання. Особливо гостро ці проблеми актуалізуються в умовах значного обмеження наявних бюджетних ресурсів, зниження рівня та якості життя населення. За таких обставин оцінка ефективності бюджетної політики в соціальній сфері та її впливу на якість і рівень життя населення стає важливою передумовою забезпечення ефективного використання наявних бюджетних коштів, запобігання поглиблення соціальних ризиків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми формування та реалізації бюджетної політики в соціальній сфері, оцінки її ефективності розглядаються у працях як вітчизняних, так і зарубіжних науковців, серед яких: С. Анисимов [2], Е. Ведунг [3], Ю. Скулиш, В. Гошовська [6], Н. Громова [7], І. Кичко [9], В. Піхоцький [12], Р. Яковенко [15] та інші. Проблеми рівня та якості життя населення, особливості їх оцінки досліджують такі вчені як: С. Айвазян [1], О. Гордей [5], Н. Палій [11], В. Постніков [13], Л. Сергеева та А. Терник [14].

Разом з тим, незважаючи на значну кількість наукових публікацій з даної проблематики, існує об'єктивна потреба у комплексному обґрунтуванні питань, пов'язаних з оцінкою ефективності бюджетної політики враховуючи особливості функціонування соціальної сфери та її вплив на рівень та якість життя населення.

Метою дослідження є розробка науково-методичного підходу до оцінки ефективності бюджетної політики в соціальній сфері на підставі аналізу статистичних показників та міжнародних індексів і рейтингів, які характеризують рівень та якість життя населення.

Основні результати дослідження. Обмеженість бюджетних ресурсів на фоні зростання соціальних

ризиків спонукають до необхідності впровадження інструментарію, який надав би можливість визначати ефективність державних видатків та дозволив би коригувати обсяги фінансування програм соціально-економічного розвитку, не зачіпаючи інтересів суспільства.

З позиції економіки ефективність – це співвідношення отриманого результату від певних заходів до витрат на їх реалізацію. З позиції бюджетної політики держави в соціальній сфері під ефективністю варто розуміти соціальний ефект від надання бюджетних послуг населенню. Відповідно оцінка ефективності бюджетної політики в соціальній сфері представляє собою співставлення обсягів бюджетних витрат з результатами витрачання бюджетних коштів [7].

Оцінити ефективність бюджетних видатки в соціальній сфері досить складно, зважаючи на відсутність чіткої критеріальної основи оцінки розвитку соціальної сфери, неможливість порівняти результати функціонування різних галузей соціальної сфери, різних програм бюджетних видатків. Завдання ускладнюється ще й тим, що необхідно не просто оцінити ефективність бюджетної політики в соціальній сфері, а і оцінити її динаміку.

Досліджуючи підходи до побудови системи показників для оцінки ефективності реалізації бюджетної політики в соціальній сфері будемо виходити з того, що вона направлена на підвищення якості та рівня життя населення. Враховуючи це, саме показники що оцінюють якість та рівень життя населення мають розглядатися в якості кінцевого результату бюджетної політики в соціальній сфері. Вибір саме цих показників обумовлений і тим, що оцінка рівня та якості життя населення займає вагоме місце в показниках, які використовуються для оцінки розвитку країни, визначення її рейтингу конкурентоспроможності як на національному, так і на міжнародному рівнях.

Відповідно для оцінки ефективності бюджетної політики в соціальній сфері, нами пропонується порівняти динаміку зміни різних показників, що характеризують якість життя населення та рівень розвитку соціальної сфери з динамікою бюджетних витрат на соціальну сферу в цілому та окремих її компонентів. В якості критерію ефективності було обрано коефіцієнт кореляції Пірсона, який вказує на присутність чи відсутність статистично значимого зв'язку між аналізованими величинами.

На рис. 1 продемонстровано узагальнений алгоритм запропонованого нами науково-методичного підходу до оцінки ефективності бюджетної політики в Україні в соціальній сфері.

Рис. 1. Алгоритм оцінки ефективності бюджетної політики в Україні в соціальній сфері (складено автором)

Означений науково-методичний підхід орієнтований на оцінку саме ефективності реалізації бюджетної політики. Він дозволяє оцінити причини загальної неефективності бюджетної політики в соціальній сфері (якщо така, звичайно, мала місце) шляхом аналізу рівня ефективності за конкретними показниками. Що, в свою чергу, дає можливість формування більш адекватних висновків як за фактом реалізації бюджетної політики так і за тими аспектами її реалізації, що були найбільш проблемними.

Важливим його етапом є вибір показників, які б дозволили оцінити якість життя чи певну складову соціальної сфери.

Існуючі методичні підходи до формування системи показників рівня та якості життя населення, що

використовуються в міжнародній та вітчизняній практиці [1, 5, 6, 11, 13, 15] передбачають використання як комплексних індикаторів так і набору відповідних кількісних та якісних показників, які можна згрупувати за різними ознаками в залежності від: методів отримання інформації, рівня оцінювання, об'єкта дослідження, ступеню узагальнення (рис. 2).

Вибір статистичних показників для оцінки якості життя та рівня розвитку соціальної сфери досить широкий і проаналізувати їх всі не представляється можливим. Тому зосередимося на основних показниках для оцінки загальної характеристики ефективності бюджетної політики в соціальній сфері.

Рис. 2. Класифікація методичних підходів до оцінки рівня та якості життя населення

Окремо зауважимо, що показники, які в значній мірі залежать від поточного економічного стану і вплив на які саме бюджетних витрат на соціальну сферу є мінімальним, аналізуватись не будуть. Такими показниками, наприклад, є рівень безробіття, темпи зростання середньої заробітної плати тощо.

Отже, статистичні показники, що характеризують якість життя населення, пропонуємо умовно розподілити на такі підгрупи: показники рівня життя населення, показники стану здоров'я, показники стану освіти, «знакові» товари (табл.1).

Таблиця 1

Статистичні показники, що характеризують якість життя та рівень розвитку соціальної сфери

Показники рівня життя населення	Показники стану здоров'я	Показники стану освіти	Наявність «знакових предметів»
- кількість населення; - ВВП на душу населення; - природний приріст населення; - середньо очікувана тривалість життя при народженні; - квінтільний коефіцієнт диференціації загальних доходів населення, разів; - частка бідного населення	- рівень смертності дітей віком до 5 років, кількість померлих дітей відповідного віку на 1000 народжених живими; - рівень материнської смертності, кількість материнських смертей у на 100 тис. народжених живими; - кількість осіб з вперше встановленим діагнозом ВІЛ-інфекції на 100 тис. населення; - кількість осіб з вперше встановленим діагнозом туберкульозу(у тому числі органів дихання) на 100 тис. населення - захворюваність населення; - кількість лікарів усіх спеціальностей на 10 000 населення; - кількість лікарняних закладів, тис	- охоплення дітей дошкільними закладами, відсотків до кількості дітей відповідного віку, %; - чистий показник охоплення дітей повною загальною середньою освітою, %; - чистий показник охоплення вищою освітою осіб віком від 17 до 22 років, %	- володіння автомобілем; - володіння квартирою - володіння сучасним телевізором; - володіння мобільним телефоном тощо

При виборі конкретних показників для кожної підгрупи нами були використані «Методичні рекомендації щодо проведення оцінки економічної і соціальної ефективності виконання державних цільових програм», «Програма розвитку тисячоліття ООН», а також методичні підходи розроблені вітчизняними науковцями, з урахуванням матриці завдань та індикаторів національних цілей розвитку тисячоліття, основних соціальних стандартів та основних напрямів бюджетної політики в соціальній сфері.

Головним недоліком групи статистичних показників є те, що вони розраховуються і публікуються державними органами України, що ставить під сумнів їх об'єктивність, адекватність та неупередженість. Тому для забезпечення достатнього рівня якості аналізу нами пропонується використовувати інтегральні показники, що розраховуються провідними міжнародними організаціями та інституціями.

На сьогодні існує значна кількість різного роду міжнародних індексів та рейтингів, що характеризують якість життя в світі та окремих країнах. Зупинимось на найбільш поширених з них, що мають принаймні п'ятирічну історію існування (в протилежному випадку розрахунок коефіцієнту кореляції є некоректним). Ключовим критерієм вибору того чи іншого індексу є присутність в ньому України, оскільки цілий ряд провідних міжнародних індексів (OECD Better Life Index, рейтинг якості життя від European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions та інші) в результатах досліджень та рейтингування не містить даних про Україну [14].

Перелік обраних для дослідження індексів наведено в таблиці 2. В якості додаткового показника нами було обрано індекс щастя українців, що розраховується щорічно Київським інститутом соціології [6].

Таблиця 2

Основні індекси оцінки якості і рівня життя в країні

Назва індексу	Загальна характеристика
Індекс процвітання країн світу (The Legatum Prosperity Index)	Комбінований показник, який вимірює досягнення країн світу з точки зору їх благополуччя та процвітання, і який випускається з 2006 року британським аналітичним центром The Legatum Institute
Міжнародний індекс щастя (Happy Planet Index)	Відображає добробут людей і стан навколишнього середовища в різних країнах світу. Був запропонований New Economics Foundation (NEF) у липні 2006 року. Головне завдання індексу відобразити «реальний» добробут націй
Індекс якості життя (Quality-of-life index)	Розроблений компанією Economist Intelligence Unit, ґрунтується на методології, яка пов'язує результати досліджень за суб'єктивною оцінкою життя в країнах з об'єктивними детермінантами якості життя в цих країнах
Індекс людського розвитку (Human Development Index - HDI)	Складається Програмою розвитку Організації Об'єднаних Націй (ПРООН) і використовується в рамках спеціальної серії доповідей ООН про розвиток людини
Індекс рівня освіти в країнах світу HDI (HDI: Education Index)	Комбінований показник Програми розвитку Організації Об'єднаних Націй (ПРООН), що розраховується як індекс грамотності дорослого населення та індекс сукупної частки учнів, які здобувають освіту.
Індекс тривалості життя HDI (HDI: Life Expectancy Index)	Комбінований показник Програми розвитку Організації Об'єднаних Націй (ПРООН), що характеризує середню очікувану тривалість життя в країнах світу
Індекс здоров'я HDI (HDI: Health index)	Комбінований показник Програми розвитку Організації Об'єднаних Націй (ПРООН), що характеризує стан здоров'я населення
Рейтинг країн за рівнем життя (Quality of Life Index)	Визначає країни, найбільш сприятливі для проживання. Даний рейтинг щорічно складає американський журнал International Living
Індекс недієздатності країн (Failed States Index)	Комплексний показник, що характеризує здатність (нездатність) влади контролювати цілісність території, а також демографічну, політичну та економічну ситуацію в країні

Базою для порівняння перелічених вище груп показників є дані бюджетних витрат на фінансування соціальної сфери та окремих її компонентів (табл. 3).

Таблиця 3

Витрати зведеного бюджету України на фінансування соціальної сфери протягом 2005-2012 рр. (млрд. грн.) [8]

Рік	Освіта	Охорона здоров'я	Духовний та фізичний розвиток	Соціальний захист та соціальне забезпечення	Всього на соціальний захист та соціально-культурну сферу
2005	26.8	15.5	3.5	40.1	85.9
2006	33.8	19.7	4.3	41.5	99.3
2007	44.3	26.7	5.7	48.6	125.3
2008	61	33.6	7.9	74.1	176.6
2009	66.8	36.6	8.3	78.8	190.5

2010	79.8	44.7	11.5	104.5	240.5
2011	86.2	48.9	10.8	105.4	251.3
2012	101.5	58.4	13.6	109.9	283.4

Як свідчать дані табл. 3, в середньому витрати на соціальну сферу в цілому та окремі її складові за аналізований період зросли більш ніж в три рази. Дане зростання є досить значним і теоретично мало б призвести до зростання якості життя в Україні, звичайно за умови ефективного використання бюджетних коштів. Використовуючи розроблені методичні підходи, визначимо, наскільки ефективною виявилась бюджетна політика в соціальній сфері України протягом 2005-2012 років.

Для аналізу ефективності бюджетної політики в соціальній сфері в цілому доречно скористатись даними ключових міжнародних індексів та рейтингів. Динаміка ключових індексів, що характеризують рівень розвитку соціальної сфери України за період 2005-2012 рр. наведена в табл. 4.

Таблиця 4

Динаміка ключових індексів, що характеризують рівень розвитку соціальної сфери України за період 2005-2012 рр.

Рік	Індекс щастя*	Рейтинг за рівнем процвітання**	Індекс недієздатності країн**	Індекс щастя українців*	Рейтинг країн за рівнем життя**
2005	-	-	88.8	47%	-
2006	0.222	-	72.9	52%	65
2007	0.34	-	71.4	54%	65
2008	0.36	68	70.8	57%	62
2009	0.38	63	69.7	58%	61
2010	0.38	69	69.5	65%	62
2011	0.38	74	69	63%	60
2012	0.376	71	67.2	53%	-

* зростання є позитивним сигналом;

** падіння є позитивним сигналом.

Результати кореляційного аналізу зв'язку ключових індексів, що характеризують рівень розвитку соціальної сфери України та бюджетних видатків на соціальну сферу за період 2005-2012 рр. наведено в табл. 5.

Таблиця 5

Кореляційна матриця зв'язку ключових індексів, що характеризують рівень розвитку соціальної сфери України та бюджетних видатків на соціальну сферу за період 2005-2012 рр.

Показник	Всього на соціальну сферу	Витрати на освіту	Витрати на охорону здоров'я	Витрати на духовний та фізичний розвиток	Витрати на соціальний захист та соціальне забезпечення
Міжнародний індекс щастя	0.75	0.77	0.75	0.75	0.77
Рейтинг за рівнем процвітання	0.72	0.66	0.67	0.61	0.74
Індекс недієздатності країн	-0.70	-0.74	-0.74	-0.71	-0.67
Індекс щастя українців	0.60	0.63	0.60	0.63	0.72
Рейтинг країн за рівнем життя	-0.84	-0.91	-0.89	-0.83	-0.88

Як свідчать дані табл. 5 в цілому простежується наявність позитивного зв'язку між рівнем бюджетних витрат та значеннями провідних міжнародних індексів. Від'ємні значення індексу недієздатності країн та рейтингу країн за рівнем життя пов'язані зі специфікою даних показників – їх негативна динаміка є свідченням позитивних тенденцій в країні.

Значні негативні значення коефіцієнту кореляції за рейтингом країн за рівнем життя насправді є сигналом присутності сильного позитивного зв'язку між покращенням позицій України в рейтингу та витратами бюджету на соціальну сферу (для даного показника його зменшення є позитивним сигналом див. табл. 4). Аналогічна ситуація характерна для індексу недієздатності країн. Найменший рівень кореляції продемонстрував індекс щастя українців (0,6). Тобто суб'єктивні відчуття громадян за аналізований період змінювались не так кардинально, як обсяги бюджетних витрат. Виключенням є індекс процвітання, динаміка якого, незважаючи на більш ніж трьохкратне зростання бюджетних витрат, є негативною за досліджувальний період. Тим не менш ці дані можна пояснити недостатньою кількістю вхідних даних для розрахунку (Україна в індексу присутня лише з 2008 р.).

Таким чином, в цілому, з точки зору загальносвітової динаміки, стан соціальної сфери в Україні покращився за аналізований період. Щоправда покращення за більшістю показників виявилось вкрай незначним, що на фоні 300% зростання обсягів бюджетних витрат залишає питання щодо ефективності їх використання

відкритим.

Для уточнення попередніх результатів, проаналізуємо динаміку індексу людського розвитку та його складових, а також національний варіант даного індексу, що розраховується для окремих регіонів України. Це обумовлене тим, що даний показник є одним з основних міжнародних індексів, на який звертають увагу та він викликає найбільшу довіру з позиції адекватності, оскільки розраховується ООН та є складовою частиною програми розвитку тисячоліття.

Як відмічають його розробники, людський розвиток визначається не лише як досягнутий рівень добробуту, а й як процес зростання людських можливостей – людина має прожити довге життя, бути здоровою, освіченою, користуватися політичними та економічними свободами, правами людини, суспільною повагою до особистості [14].

Результати кореляційного аналізу зв'язку індексу людського розвитку (HDI) і його складових та бюджетних витратків на соціальну сферу за період 2005-2012 рр. наведено в табл. 6.

Таблиця 6

Кореляційна матриця зв'язку індексу людського розвитку (HDI) і його складових та бюджетних витратків на соціальну сферу за період 2005-2012 рр.

Показник	Всього на соціальну сферу	Витрати на освіту	Витрати на охорону здоров'я	Витрати на духовний та фізичний розвиток	Витрати на соціальний захист та соціальне забезпечення
Індекс людського розвитку	0.81	0.85	0.86	0.84	0.79
HDI: Education index	0.91	0.92	0.91	0.90	0.91
HDI: Health index	0.95	0.96	0.97	0.95	0.94
Life expectancy at birth (years)	0.95	0.96	0.96	0.95	0.93
Індекс регіонального людського розвитку (Сумська обл.)	-0.31	0.06	0.08	-0.06	-0.06
Індекс регіонального людського розвитку (Київ)	0.26	0.09	0.08	0.11	0.05

Згідно з даними табл. 6 індекс людського розвитку демонстрував високий рівень зв'язку з обсягами бюджетних витрат на соціальну сферу. В цілому за індексом коефіцієнт кореляції дорівнює 0,81, що свідчить про сильний зв'язок. За окремими складовими та відповідними ним бюджетними витратами рівень кореляції ще вищий – 0,92 для освіти, 0,97 для здоров'я.

Тобто з точки зору кореляційного аналізу зростання обсягів бюджетних витрат на соціальну сферу призвело до покращення значень індексу людського розвитку. Проте великі запитання викликає коефіцієнт корисної дії витратків. Наприклад, загальний індекс за аналізований період збільшився на 3%, а обсяг витрат більш ніж на 300%. Очевидним є факт непропорційності. Що є непрямим свідченням вкрай неефективного використання бюджетних коштів. На користь цього вказують і дані кореляційного аналізу індексів людського розвитку регіонів – модифікованої версії індексу людського розвитку ООН, втім розраховані за національною методологією в розрізі окремих регіонів. За результатами аналізу зв'язок між індексами людського розвитку Сумської області (як регіону, наближеного до середніх показників по Україні) та м. Києва (регіон-лідер) відсутній.

Таким чином, за результатами аналізу міжнародних індексів можна відзначити, що зростання обсягів бюджетних витрат дійсно призводить до підвищення якості життя в країні в цілому. В той же час непропорційність витрат результатам вказує на неефективне використання бюджетних коштів.

З метою визначення найбільш проблемних («вузьких») місць в бюджетній політиці України в соціальній сфері проведемо кореляційний аналіз основних статистичних показників, що характеризують якість життя в країні та рівень розвитку соціальної сфери.

Першою групою є статистичні показники, що характеризують рівень життя населення. Результати кореляційного аналізу представлені у вигляді кореляційної матриці (табл. 7).

Таблиця 7

Кореляційна матриця зв'язку ключових статистичних показників України, що характеризують рівень життя населення та бюджетних витратків на соціальну сферу за період 2005-2012 рр.

Показник	Всього на соціальну сферу	Витрати на освіту	Витрати на охорону здоров'я	Витрати на духовний та фізичний розвиток	Витрати на соціальний захист та соціальне забезпечення
Кількість населення	-0.98	-0.99	-0.98	-0.97	-0.97
ВВП на душу населення	0.89	0.91	0.90	0.89	0.86
Частка бідного населення за	-0.75	-0.66	-0.65	-0.73	-0.76

національним критерієм, %					
Квінтильний коефіцієнт диференціації загальних доходів населення, разів	-0.84	-0.86	-0.86	-0.85	-0.84
Природний приріст населення	0.96	0.97	0.96	0.94	0.94
Середня очікувана тривалість життя при народженні	0.94	0.94	0.94	0.93	0.94
Коефіцієнт депопуляції	-0.94	-0.96	-0.95	-0.93	-0.92

За більшістю з аналізованих показників простежується сильний кореляційний зв'язок з обсягом бюджетних витрат на соціальну сферу. Зростання бюджетних витрат протягом 2005-2012 років призвело до збільшення природного приросту населення (коефіцієнт кореляції 0,96, при чому найбільш тісний зв'язок спостерігався з обсягами витрат на здоров'я та освіту), середньої очікуваної тривалості життя при народженні (0,94).

Зростання рівня життя в країні в цілому характеризується зменшенням частки бідного населення (високий обернений рівень кореляції з обсягами бюджетних витрат на соціальну сферу -0,75) та зменшенням коефіцієнту диференціації загальних доходів населення (коефіцієнт кореляції -0,84 свідчить про сильний обернений зв'язок). Таким чином, виходячи з аналізу обраного переліку показників, можна відзначити, що бюджетна політика в соціальній сфері України протягом 2005-2012 рр. позитивно впливала на динаміку природного приросту населення та середньої тривалості життя, а також призводила до зменшення рівня соціальної диференціації в суспільстві.

Єдиним показником, що продемонстрував цілковиту неефективність здійснених бюджетних витрат, є кількість наявного населення в Україні, яке за аналізований період демонструвало тенденцію до зниження (коефіцієнт кореляції -0,98 свідчить, що незважаючи на зростання обсягів бюджетних витрат спостерігається стійка тенденція до зменшення наявного в Україні населення).

Оскільки значна частина аналізованих показників залежить від рівня економічного розвитку в країні в цілому і не тільки від бюджетної політики в соціальній сфері, необхідно провести аналіз за іншими групами показників.

Наступною групою показників є статистичні показники України, що характеризують стан освіти в Україні. Результати кореляційного аналізу наведено в таблиці 8.

Таблиця 8

Кореляційна матриця зв'язку ключових статистичних показників України, що характеризують стан освіти та бюджетних видатків на соціальну сферу за період 2005-2012 рр.

Показник	Всього на соціальну сферу	Витрати на освіту	Витрати на духовний та фізичний розвиток	Витрати на соціальний захист та соціальне забезпечення
Охоплення дітей дошкільними закладами, відсотків до кількості дітей відповідного віку	0.73	0.81	0.77	0.70
Чистий показник охоплення дітей повною загальною середньою освітою, %	-0.27	-0.07	-0.18	-0.21
Чистий показник охоплення вищою освітою осіб віком від 17 до 22 років, %	0.90	0.94	0.90	0.87

Дані кореляційної матриці (табл. 8) свідчать, що високий рівень ефективності бюджетних витрат на освіту характерний для показника охоплення вищою освітою осіб віком від 17 до 22 років (коефіцієнт кореляції 0,94).

Дещо меншим є значення коефіцієнту кореляції для охоплення дітей дошкільними закладами (0,81). Отже бюджетні кошти, що спрямовуються на забезпечення дошкільної та вищої освіти забезпечують позитивну динаміку зміни відповідних показників. Чого не скажеш про середню освіту. Зв'язок між обсягами бюджетного фінансування і станом загальної середньої освіти відсутній (коефіцієнт кореляції дорівнює -0,07). Це є свідченням неефективного використання бюджетних витрат на освіту, принаймні в сфері середньої освіти. Особливо враховуючи, що постачальниками, які надавали послуги з отримання освітніх рівнів за початковою, загальною та середньою освітою в основному, споживалися кошти, що надходили з державного сектора (90-96%).

Важливим елементом соціальної сфери є стан здоров'я громадян. Результати кореляційного аналізу представлені в таблиці 9.

Таблиця 9

Кореляційна матриця зв'язку ключових статистичних показників України, що характеризують стан здоров'я населення та бюджетних видатків на соціальну сферу, за період 2005-2012 рр.

Показник	Всього на соціальну сферу	Витрати на освіту	Витрати на охорону здоров'я	Витрати на духовний та фізичний розвиток	Витрати на соціальний захист та соціальне забезпечення
Рівень смертності дітей віком до 5 років, кількість померлих дітей відповідного віку на 1000 народжених живими	-0.84	-0.85	-0.82	-0.84	-0.89
Рівень материнської смертності, кількість материнських смертей у на 100 тис. народжених живими	0.09	-0.07	-0.10	-0.04	-0.02
Кількість осіб з вперше встановленим діагнозом ВІЛ-інфекції на 100 тис.	0.95	0.96	0.95	0.94	0.93

Закінчення табл. 9

Показник	Всього на соціальну сферу	Витрати на освіту	Витрати на охорону здоров'я	Витрати на духовний та фізичний розвиток	Витрати на соціальний захист та соціальне забезпечення
Кількість осіб з вперше встановленим діагнозом туберкульозу (у тому числі органів дихання) на 100 тис. населення	-0.97	-0.96	-0.95	-0.97	-0.98
Захворюваність населення	-0.38	-0.42	-0.46	-0.40	-0.26
Кількість лікарів усіх спеціальностей на 10 000 населення	0.28	0.37	0.34	0.36	0.49
Кількість лікарняних закладів, тис	-0.77	-0.83	-0.85	-0.79	-0.75

Згідно з отриманими результатами бюджетні витрати на охорону здоров'я за більшістю з аналізованих показників є неефективними. Виключеннями є показник рівня смертності дітей віком до 5 років (значення коефіцієнту кореляції -0,84 свідчить, що збільшення бюджетних витрат на охорону здоров'я дійсно призводило до падіння рівня смертності дітей віком до 5 років) та кількість осіб з вперше встановленим діагнозом туберкульозу (коефіцієнт кореляції -0,97 вказує на значну ефективність бюджетних витрат).

За більшістю з аналізованих показників не має зв'язку з рівнем бюджетних витрат на охорону здоров'я та соціальну сферу в цілому. Найбільш негативні результати спостерігались за такими показниками як кількість осіб з вперше встановленим діагнозом ВІЛ-інфекції (коефіцієнт кореляції 0,95 свідчить про те, що зростання бюджетних витрат призводить до збільшення кількості ВІЛ-інфікованих в Україні), рівень материнської смертності (рівень кореляції 0,09 вказує на відсутність зв'язку між даним показником та бюджетними витратами на охорону здоров'я), кількість лікарняних закладів (-0,77 – тобто зростання бюджетних витрат призводить до зменшення кількості лікарняних закладів – таку динаміку можна було б пояснити зростанням ефективності системи охорони здоров'я, але показник захворюваності населення та його рівень кореляції -0,38 свідчать про відсутність адекватного покращення) та кількість лікарів (0,28).

Ще однією групою показників, що характеризують якість життя населення, є споживання «знакових» товарів. Результати кореляційного аналізу у вигляді кореляційної матриці зв'язку ключових «знакових» товарів, що характеризують рівень розвитку соціальної сфери України та бюджетних видатків на соціальну сферу за період 2005-2012 рр. наведені в таблиці 10.

Таблиця 10

**Кореляційна матриця зв'язку ключових «знакових» товарів,
що характеризують рівень розвитку соціальної сфери України
та бюджетних видатків на соціальну сферу за період 2005-2012 рр.**

Показник	Всього на соціальну сферу	Витрати на освіту	Витрати на охорону здоров'я	Витрати на духовний та фізичний розвиток	Витрати на соціальний захист та соціальне забезпечення
Автомобілі	0.96	0.98	0.98	0.96	0.94
Мобільні телефони	0.94	0.95	0.94	0.93	0.93
Кількість сімей та однаків, які одержали житло протягом року, тис.	-0.95	-0.96	-0.97	-0.94	-0.93

Дані табл. 10 свідчать, що за такими товарами як автомобілі та мобільні телефони спостерігається високий рівень кореляційного зв'язку з рівнем бюджетних витрат (0,96 та 0,94 відповідно). Тим не менш бюджетна політика в сфері

забезпечення населення житлом виявилась вкрай неефективною (значення коефіцієнту кореляції $-0,95$ свідчить, що зростання бюджетних витрат не супроводжувалось зростанням кількості сімей та однаків, які одержали житло).

Підсумовуючи результати аналізу статистичних показників, що характеризують якість та рівень життя населення України, було сформовано матрицю неефективності бюджетної політики (табл. 11).

В матриці наведено показники, за якими бюджетна політика в соціальній сфері протягом 2005-2012 років виявилась абсолютно неефективною. Відповідно вона дає уявлення про ті напрями, на які варто звернути увагу держави при реалізації бюджетної політики.

Висновки. Таким чином, проведені дослідження ефективності бюджетної політики в соціальній сфері на основі розробленого науково-методичного підходу свідчать, що бюджетна політика в соціальній сфері, незважаючи на в цілому позитивні результати є неефективною. Це проявляється, в першу чергу, в непропорційному ефекті від здійснених витрат (наприклад, для підвищення індексу людського розвитку на 1% в середньому було необхідно збільшувати обсяг бюджетних витрат на соціальну сферу на 100%), а також відсутності будь-якого ефекту за цілим рядом статистичних показників.

Таблиця 11

Матриця неефективності бюджетної політики

Показник	Всього на соціальну сферу	Витрати на освіту	Витрати на охорону здоров'я	Витрати на духовний та фізичний розвиток	Витрати на соціальний захист та соціальне забезпечення
Кількість населення	-0.98	-0.99	-0.98	-0.97	-0.97
Чистий показник охоплення дітей повною загальною середньою освітою, %	-0.27	-0.07	-0.05	-0.18	-0.21
Кількість осіб з вперше встановленим діагнозом ВІЛ-інфекції на 100 тис. населення	0.95	0.96	0.95	0.94	0.93
Рівень материнської смертності, кількість материнських смертей у на 100 тис. народжених живими	0.09	-0.07	-0.10	-0.04	-0.02
Захворюваність населення	-0.38	-0.42	-0.46	-0.40	-0.26
Кількість лікарів усіх спеціальностей на 10 000 населення	0.28	0.37	0.34	0.36	0.49
Кількість лікарняних закладів, тис	-0.77	-0.83	-0.85	-0.79	-0.75
Кількість сімей та однаків, які одержали житло протягом року, тис.	-0.95	-0.96	-0.97	-0.94	-0.93

Низька ефективність бюджетної політики в соціальній сфері обумовлена цілим комплексом взаємопов'язаних об'єктивних причин, що пов'язані, в першу чергу, відсутністю єдиної цілісної концепції розвитку соціальної сфери та, відповідно, скоординованої державної бюджетної політики у цій сфері.

Зважаючи на особливості формування та реалізації бюджетної політики в соціальній сфері, вважаємо за доцільне основні фактори, що спричиняють низьку ефективність бюджетної політики, згрупувати в розрізі таких основних груп:

– фактори обумовлені специфікою функціонування соціальної сфери (вплив економічних, демографічних, політичних, демографічних та ін. факторів; наявність часових лагів; складність оцінювання соціальних ефектів);

– фактори обумовлені недоліками функціонування соціальної сфери (відсутність єдиної цілісної концепції розвитку галузей соціальної сфери; невизначеність соціальних стандартів і нормативів та їх невідповідність існуючим потребам; недосконалість організаційно-правових форм закладів соціальної сфери, застаріла матеріальна база; проблеми цінового (тарифного) регулювання; недофінансування соціальної сфери та інші);

– фактори безпосередньо пов'язані з формуванням та реалізацією державної бюджетної політики в соціальній сфері (недосконалість програмно-цільового методу; неефективність механізмів розподілу міжбюджетних трансфертів; нецільове та неефективне використання бюджетних коштів, в тому числі внаслідок необґрунтованих управлінських рішень; недосконалість системи середньострокового та стратегічного бюджетного планування та прогнозування; обмеженість доступу громадськості до інформації про бюджет; недосконалість системи зовнішнього та внутрішнього контролю).

Актуальними для проведення подальших досліджень у цьому напрямку є питання вибору вхідних показників для оцінки ефективності бюджетної політики в соціальній сфері, детальний аналіз причин неефективності бюджетної політики та визначення основних заходів направлених на усунення існуючих проблем формування та реалізації бюджетної політики в соціальній сфері.

Список використаних джерел

1. Айвазян, С.А. Россия в межстрановом анализе синтетических категорий качества жизни населения [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ecsocman.edu.ru/data/842/013/1220/2005_n1_p62-88.pdf
2. Анисимов, С.А. Социально-экономические аспекты бюджетной политики [Текст] : С. А. Анисимов // Финансы. – 2005. – № 11. – С.23-27.
3. Ведунг, Е. Оцінювання державної політики і програм [Текст] / Еверт Ведунг ; [пер. з англ. В. Шульга]. — К. : Всеуито, 2003. – 350 с.
4. Висновки Рахункової палати про виконання Державного бюджету України за 2006–2012 рр. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ac-rada.gov.ua/>
5. Гордей, О. Система чинників і фінансових показників вимірювання рівня життя населення [Текст] / О. Гордей // Підприємництво, господарство і право. – 2009. – № 10. – С. 222-225.
6. Гошовська, В. А. Соціальна домінанта національної безпеки: актуальні проблеми [Текст] : монографія / В. А. Гошовська; Мін-во праці та соціальної політики України, НАН України, Центр перспективних соціальних досліджень. – К.: Корпорація, 2004. – 196 с. – ISBN 966-8198-02-6.

7. Громова, Н. Н. Анализ подходов к оценке эффективности бюджетных расходов [Електронний ресурс] / Н. Н. Громова – Режим доступу : <http://uecs.ru/uecs40-402012/item/1215-2012-04-03-05-48-42>.
8. Звіти Рахункової палати за 2005-2012 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.as-rada.gov.ua>.
9. Кичко, І.І. Ретроспективний аналіз бюджетної політики у контексті бюджетного регулювання особистих потреб населення [Текст] / І. І. Кичко // Вісник Чернігівського державного технологічного університету. – 2009. – №35. – С. 36-40.
10. Офіційний сайт Міністерства статистики України [Електронний ресурс] / Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
11. Палій, Н.С. Система діагностики соціальної безпеки [Електронний ресурс] / Н. С. Палій – Режим доступу http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Tiru/2009_28_1/16.pdf.
12. Піхоцький, В. Ф. Ефективність бюджетної політики як інструмент соціально-економічного розвитку України [Текст] / В. Ф. Піхоцький // Фінанси України. – 2010. – № 3. – С. 30-38.
13. Постніков, В. Якість життя населення: теоретико-методологічні засади населення [Текст] / В. Постніков // Наука молода. – №10. – 2008 р. – С 40-44.
14. Сергеева, Л. Н. Теряник Е. А. Анализ международного опыта определения показателя «качество жизни» [Текст] / Л. Н. Сергеева, Е. А. Теряник // Бизнес информ. – 2009. – № 6. – С.11-17
15. Яковенко, Р. В., Шорохова, Ю. І. Якість життя та соціальна політика в концепції людського потенціалу [http://www.kntu.kr.ua/doc/zb_22\(2\)_ekon/stat_20_1/74.pdf](http://www.kntu.kr.ua/doc/zb_22(2)_ekon/stat_20_1/74.pdf).

Стаття надійшла до редакції 01.03.2014